

РЕЦЕНЗИИ И ОБЗОРИ

**MARTIN HENZELMANN. AUTHENTIZITÄT ALS TREIBENDE KRAFT
BEI DER HERAUSBILDUNG SLAVISCHER MIKROLITERATURSPRACHEN
(AM BEISPIEL DES POMAKISCHEN UND DES SCHLESISCHEN)**

(SPECIMINA PHILOLOGIAE SLAVICAE)

VERLAG: BIBLION MEDIA. 2016. 355 S.

Мартин Хензелман. Автентичността като движеща сила при формирането на славянските микролитературни езици (въз основа на примери от помашки и силезийски). 2016. Издателство Библион Медия. 355 стр.

АНА КОЧЕВА

Със своите архаични диалектни особености, намиращи се най-близо до старобългарския език, и с особеното си място в българското историко-географско землище, поделено днес между две държави, Родопската област неизменно е привличала вниманието на наши и чужди изследователи. Трудът на Мартин Хензелман от Института по славистика към Техническия университет в Дрезден е пореден пример в това отношение. Неговото значение обаче надхвърля достойнствата на едно частично описание, защото: 1) прави опит за полемика с вече остарялата терминология на А. Д. Дуличенко за славянските „микроезици“ и показва, че тя има нужда от преработка, въпреки че продължава да употребява негови термини; 2) добавя научна стойност към тезата за спецификата на балканските езици, които поради сложната си историческа съдба имат по няколко регионални форми; 3) опитва да предложи нова концепция за съществуването на т.нар. „микроезици“, най-вече с оглед на факта, че кодификационният акт трябва да бъде съобразен със социалните и етническите особености на носителите на хипотетичния „микроезик“ и 4) за целта разглежда девет микролингвистични критерия, които според него са релевантни при тенденциите за утвърждаване, респективно отхвърляне на субкултурната езикова форма като самостоятелен „микроезик“, незачитан от самите говорещи, т.е. от нейните активни ползватели.

В изследователски план Хензелман възприема като отправна точка идеята, че автентичността е абстрактна единица в развоя на езика, която обаче е с разпознаваема ключова роля при формиране на нормативността – особено при наличието на многобройни социални особености. Неговите девет основни критерия, на които се базират тезисите и анализите, са представени чрез следните критични въпроси и концепти:

1. Как изглежда организиращият процес и кои са неговите конкретни параметри?

2. Кой ръководи организирания процес и кои са всъщност т.нар. създатели на новите книжовни норми?
3. Каква е реалната цел на този процес?
4. Какво е отношението на носителите на даден говор към идеята за неговата кодификация?
5. Каква е перцепцията на носителите спрямо собствения им говор?
6. Каква е употребата на книжовноезиковите норми?
7. Какви са статусът и престижът на конкретната езикова форма?
8. Кои са майчините езици на населението, ползващо потенциалния микроезик?
9. Каква е политическата конкюнктурa, в която се изследва лингвистичният феномен?

Въз основа на изброените изследователски параметри Хензелман разглежда два конкретни лингвонима, при които са налице коренно различни тенденции и проявления. От една страна, се проучва проблемът с опитите за създаване на „помашки език“ в България и особено в Гърция. От друга страна, в труда се изследва случаят със „силезийския език“ в Полша, който е различен, но и показателен по отношение на участието на самите носители на езиковата форма в разработването на новите писмени и кодификационни норми.

С оглед на българската езикова действителност в тази рецензия се поставя особен акцент върху неуспешните опити за създаване на т.нар. „помашки език“. Хензелман посочва, че макар и някои чуждестранни учени да подкрепят съществуването му, това е несъстоятелно научно твърдение, което трябва да бъде отхвърлено. Съвсем коректно той се позовава и на българската научна литература по темата (Шишков, Милетич, патриарх Кирил, Кабасанов, Кочев, Бояджиев, Иванов, Митринов, Илиев и др.), посочвайки, че в българските изследвания са приведени езикови доказателства от диалектите в Североизточна Гърция, в които няма основни различия с българските родопски диалекти. Цитира и данни от *БДА. Обобщаващ том*, които са недвусмислени по отношение на единството на Родопския регион във фонетично и морфологично отношение. За лексиката посочва, че гръцкото и турското влияние са по-ясно видими. Заемките от гръцки се откриват преди всичко в административната и обществената сфера, а турцизмите са силно представени и се появяват във всички области. Проследявайки разволя на „организирания процес“, Хензелман прави преглед на опитите за различни кодификации, с акцент върху трудовете на Теохаридис. Веднага след това той посочва и реакциите от българска страна, като подчертава, че българската наука гради тезите си върху лингвистичния анализ, доказвайки единството на този български диалектен ареал, както и че диалектът, залегнал в основата на „помашкия“ език, е от централнородопски тип с известен преход към западнотракийските говори, които генетично са тясно свързани с него (Кочев 1996: За така наречения „помашки език“ в Гърция. Македонски преглед. XIX, 4).

В своето изследване Хензелман счита, че решаваща роля в анализирането на разглеждания езиков феномен играе прилагането на формулираните изисквания за съществуване на микроезик, както и това дали са налице интензивни процеси в посока на култивиране на писмените факти. Авторът основателно установява, че наложен в изследователската рамка на организирания процес, която характеризира останалите микроезици, „помашкият език“ показва множество несъответствия, които го правят несъстоятелен обект на микролинг-

вистиката. Най-главният критерий за отхвърляне на неговото съществуване е фактът, че самото население, носител на въпросния идиом, не приема това съществуване, а освен това са налице и множество значителни противоречия по отношение на изискванията, на които би трябвало да отговаря един „микрорезик“. Хензелман счита за показателен в това отношение социалния микроклимат и посочва, че помашкото население само по себе си е против създаването на „помашки“ книжовен език, нещо повече – помаците не желаят поколенията след тях да използват подобен писмен конструкт, не познават публикациите, отнасящи се към „помашкия език“ и неговото (не)съществуване, или просто ги игнорират. Освен това той е останал с впечатлението, че те категорично отказват да бъдат интервюирани или записвани от лингвисти и краеведи, които изучават говора им.

Познавайки лингвистичната теория и практика по темата, Хензелман прави извода, че помаците сами по себе си не са инициатори и създатели на писмената форма, която използват, въпреки че определена група гръцки учени ги окачествяват като ислямизирани или славянизирани елини. Употребата на гръцката графична система не се обяснява чрез политико-административната им принадлежност към гръцката държава, а чрез опитите на известна група гръцки активисти да ги претопят в елинистичната култура, като по този начин скрият славянския (български – ремарката моя – А. К.) произход на техния говор. С вещината на опитен изследовател, който добре познава терена, Хензелман е установил, че помашкото население е предпазливо в комуникацията си с чужди лица, изпитва значителна недоверчивост спрямо тях и се стреми в говорната си практика да прикрие особеностите на своя диалект.

Същевременно авторът цитира чуждестранни публикации, които лансират твърдението, че населението било силно турцизирано и че в много региони турският е изместил напълно домашния език. Според него тази теза не може да бъде обявена за крайно несъстоятелна, защото е факт, че етносът не показва голям интерес към собствения си роден диалект и към неговото съхраняване. Налице е езикова ситуация на маргинализация и инфузия. Той счита, че друга интересна особеност по отношение на потенциалния конструкт „помашки език“ е негативното отношение на самите помаци към собствения им език. Разчетен така, този факт е обяснен от Хензелман с обстоятелството, че дълго време славянският и мюсюлманският етнически компонент в Гърция не са били обект на държавното и езиковото законодателство, поради което и въпросът за тяхното наличие е бил тема табу. „Това се отнася с особена сила за помаците, в които се съчетават и двата аспекта – етногенетичният и конфесионалният. Логично следствие от този факт е изолацията, в която се намира помашкото население в Гърция. Това личи и днес от ниското ниво на образованост, както и от трудното им вписване в образователната система като цяло. От друга страна, показателна е високата безработица сред населението. На този фон създаването на собствена книжовноезикова норма не е сред приоритетните инициативи, още повече че говорът, според него, няма необходимия престиж.“ Без да оборвам напълно тази авторова теза, смятам, че въздържаността на местното население да употребява публично родния си диалект, особено в комуникация с непознати, се дължи на факта, че то е подлагано дълго време на езикова денационализация, поради което проявява резервираност, дори страх по отношение и на вербалната си изява. Що се отнася до битовия език в домашна среда, той несъмнено е български.

Втората част на труда на М. Хензелман е посветена на силезийския език в Полша с уговорката, че ситуацията там е съвсем различна. Авторът смята, че дори да сме свидетели на голям брой концептуални проблеми и чисто структурни обструкции в развитието на силезийския микроезик, които забавят неговата кодификация, интересът към въпросния микролингвистичен феномен расте осезателно. Той посочва, че в последното десетилетие нарастват опитите, инспирирани от самите носители, за разработване и утвърждаване на собствен книжовен „микроезик“. Те създават лексикографска и учебна литература, организират множество мероприятия за интензифициране на този процес. Примери за това са проведените през 2008 и 2009 г. научни форуми в град Катовице, чиято основна тема е статутът на силезийския говор/език и перспективите за неговото развитие. Същевременно се наблюдава и известна консолидация към унифициране на писмеността и кодификацията ѝ по полски образец. Въпреки тези обективни и адекватни в научен план намерения авторите на учебниците от 2010 г. отново употребяват различни ортографични варианти, което говори за асинхрон между самата научна гилдия и наличието на (не)преднамерени разминавания при обсъждането на силезийската микролингвистична кодификация. Хензелман съветва да се подобри комуникацията между кодификаторите, от една страна, и носителите на езика, от друга, за да се постигне максимален ефект. Той счита, че силезийците имат съвсем различно отношение към състоятелността и бъдещето на своя говор в сравнение с помаците в Гърция. Една от най-важните цели, които желаят да постигнат, е въвеждането на нов регионален език в териториалните граници на Република Полша, което се превръща до известна степен и в тяхна социална доктрина. Доказателство за това са множеството инициативи, които те предприемат в тази насока – шестивия, рекламна дейност по обществени кампании, медийни изяви и др. В крайна сметка той прави извод, че желанието на носителите на силезийския говор за утвърждаването му като самостоятелен език е един от най-силните аргументи в подкрепа на неговия микроезиков статут. Затова в своя труд Хензелман приема силезийския като вече съществуващ „микроезик“, в който липсва определен набор от идентификационни белези, които обаче нямат показателен характер.

Последната глава в изследването носи заглавие „Помашки и силезийски в сравнение“. Тук авторът обобщава наблюденията си върху двата идиома с оглед на деветте критерия, които е извел в началото, и прави извода, че основният аргумент срещу съществуването на помашки „микроезик“ е неговото отхвърляне от самите му носители. Категоричен е, че обосновката на Дуличенко за съществуването на помашки микроезик може категорично да бъде опровергана чрез внимателно изследване на ситуацията на място: „помаците не си създават сами свой литературен език, а експериментите се основават предимно на иновациите на гръцките автори, които гледат на тях като на ислямизирани славяни“. Хензелман издига тезата, че автентичността се явява надредна величина при езиковото строителство и главен абстрактен аспект в микролингвистиката, който цели да проучи действията на активистите кодификатори, от една страна, и влиянието на техните усилия върху говорещото въпросната езикова форма население, от друга. За него от съществено значение е и степента на съчетаемост на двата аспекта.

Изследването в голяма степен се основава върху наложената от Дуличенко научноизследователска призма, като се предлагат допълнения и преработки,

поставящи основите на нов изследователски подход към славянските микроезици. Съществуващите до момента теоретични постановки се допълват от деветчленна матрица, включваща социални, политически и езикови параметри, свързани с приемането или отхвърлянето на дадено езиково явление като нов (славянски) микроезик.

Хензелман прави заключението, че езиковите строители на всяка цена желаят да проведат своето начинание и да превърнат доскорошната устна традиция в писмена култура. Формално те няма нужда да се допитват до носителите на езика. Тогава обаче възниква въпросът за кого се прави всичко това, и е напълно неясно каква е социалната роля на такива експерименти.

Трудът на М. Хензелман „Автентичността като движеща сила при формирането на славянските микролитературни езици (въз основа на примери от помашки и силезийски)“ заслужава внимание, защото предлага нов прочит на теорията на Дуличенко за славянските микроезици и макар и да се основава на нея, показва добросъвестен подход към интерпретирания езиков материал и отчитане на езиковата действителност такава, каквата е. Авторът извежда на преден план идеята за автентичността като най-главен критерий за съществуването на езиковите конструкции. Фактът, че носителите на въпросния идиом приемат или отхвърлят неговото съществуване, е основният императив, който за Хензелман има значение при формирането на т.нар. „микроезици“.

В съвременното българско езикознание в последните години се работи с модерна теория и терминология за плурицентризма на езиците, която най-точно илюстрира картината на кодификациите и прекодификациите, особено в Източна Европа, и по-специално на Балканите. Като отчитам факта, че М. Хензелман е отпечатал своята книга в началото на 2016 г., си давам сметка, че към онзи момент той не е имал възможността да се запознае с новите разработки на българските езиковеди, но въпреки това оценявам по достойнство неговата лингвистична и библиографска подготовка, добросъвестния му подход към емпиричния материал и критичния поглед към остарелите теории, които имат нужда от преосмисляне и осъвременяване.

✉ Доц. д-р Ана Кочева

Секция за българска диалектология и лингвистична география
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България
anak@abv.bg

Публикувано: 30 юни 2018